

Основ'яненко. *Радянське літературознавство*. 1986. № 10. С. 50–58.

2. Єфремов С. Григорій Квітка. *Історія українського письменства*: у 2 т. Мюнхен, 1989. Т. 1. С. 407–423.

3. Зеров М. Григорій Квітка-Основ'яненко. *Твори*: у 2 т. Київ: Дніпро, 1990. Т. 2. С. 52–64.

4. Зубков С. Григорій Квітка-Основ'яненко. *Життя і творчість*. Київ: Дніпро, 1978. 368 с.

5. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Пан Халявський. *Збір. тв.*: у 2 т. Київ: Наукова думка, 1978. Т. 2. С. 5–228.

6. Попов Ю. Роман виховання. *Лексикон загального та порівняльного літературознавства*. Чернівці: Золоті литаври, 2001. С. 492–495.

Бондаренко Г.

– кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

Шеєрова М.

– учитель вищої кваліфікаційної категорії, заступник директора з навчально-виховної роботи Олексієво-Дружківської загальноосвітньої санаторної школи-інтернату № 13
I–III ступенів Донецької обласної ради

УДК 821.161.2-313.1.09''19''

СМІХ ОСТАПА ВИШНІ – ЗБРОЯ САТИРИ У БОРОТЬБІ З ТЕМНОТОЮ ТА ВІДСТАЛІСТЮ

У статті розкрито основні засоби гумору і сатири у творах Остапа Вишні. Проаналізовано творчість митця різного періоду, у яких зазначено різноплановість тематики, де Остап Вишня поетизує кмітливість, мудрість українського народу, показує невичерпні джерела народного гумору. Багато уваги в гуморесках приділено національному питанню.

У циклі творів Остап Вишня змальовує природу як джерело творчого натхнення. Усмішки сатирика гармонійно й сильно пронизані життєрадісним гумором і почуттям патріотизму. Мисливська лексика вжита в переносному значенні, що й надавало його творам гумористичного спрямування. Комізм досягається не лише за допомогою гіперболи, сміх вибухає і від десятирядної “достовірної інформації”. Багатозначні слова, синоніми, каламбури, авторські неологізми, контрастні новоутворені слова, несумісні метафори та метонімії, гумористично забарвлені власні назви відрізняють твори Остапа Вишні від творів інших письменників. Національний стиль гумору Остапа Вишні зумовлюється використанням українських комічних традицій, які митець черпав насамперед з фольклору.

У творчості Остапа Вишні порушено численні проблеми, що їх висувало на порядок денний народне життя. Змальовуючи життя людей і природи, письменнику притаманні художньо-філософські роздуми про єдність буття природи й окремого людського “я”.

Ключові слова: гумор, сатира, комізм, гуморески, національний стиль гумору, життєрадісність творів, патріотизм.

Бондаренко Г.

– кандидат педагогических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

Шверова М.

– учитель высшей квалификационной категории, заместитель директора по учебно-воспитательной работе Алексеево-Дружковской общеобразовательной санаторной школы-интерната № 13 I–III ступеней Донецкого областного совета

СМЕХ ОСТАПА ВИШНИ – ОРУЖИЕ САТИРЫ В БОРЬБЕ С ТЕМНОТОЙ И ОТСТАЛОСТЬЮ

В статье раскрыты основные приёмы юмора и сатиры в произведениях Остапа Вишни. Проанализировано творчество писателя разного периода, в которых указано разносторонность тематики, где Остап Вишня поэтизирует сообразительность, мудрость украинского народа, показывает неисчерпаемые истоки народного юмора. Много внимания в юморесках уделено национальному вопросу.

В цикле произведений Остап Вишня изображает природу как источник творческого вдохновения. Усмешки сатирика гармонически и сильно пронизаны жизнерадостным юмором и чувством патриотизма. Лексика охотников применяется в переносном значении, что и придавало его произведениям юмористического направления. Комизм достигается не только при помощи гиперболы, смех прорывается и от десятирядной «достоверной информации». Многозначные слова, синонимы, каламбуры, авторские неологизмы, контрастные новообразованные слова, несовместимые метафоры и метонимии, юмористически окрашенные имена собственные отличают произведения Остапа Вишни от произведений других писателей. Национальный стиль юмора Остапа Вишни определяется использованием украинских комических традиций, которые писатель брал с фольклора.

В творчестве Остапа Вишни поднято множество проблем, что их выдвигала на повестку дня народная жизнь. Описывая жизнь людей и природы, писателю приемлемы художественно-философские размышления о единстве бытия природы и отдельного человеческого «я».

Ключевые слова: юмор, сатира, комизм, юморески, национальный стиль юмора, жизнерадостность произведений, патриотизм.

Bondarenko H.

– Candidate of Science (Theory of Education), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

Shverova M.

– Teacher of the Highest Qualifying Category, Deputy Director of Studies and Education, Boarding-School-Sanatorium, 13, Oleksievo-Druzhkivka, Donetsk Region

OSTAP VYSHNYA'S LAUGHTER AS A WEAPON OF SATIRE IN THE STRUGGLE AGAINST DARKNESS AND BACKWARDNESS

The article dwells upon the methods of humour and satire in the works by Ostap Vyshnya. He shows the main features of people, and the richness of peoples humour. At the same time the aspects of national question are taken into consideration in his creative works.

In his works nature is the reason of creative inspiration. The smiles of the author are connected with positive humour and the feeling of patriotism.

Polysemantic words, synonyms, neologisms, phrase expressions, proverbs

differs Ostap Vyshnya from other writers. National humour style is determined by Ukrainian traditions, which were the foundation of folk peculiarities. The author analysed many problems from people's life.

Ostap Vyshnya touched up serious problems in the life of simple people. Describing their life he used his own artistic and philosophy thoughts about nature and human individual, he pays especial attention to such problems as man and environment, man and memory, man and eternity.

He underlined the unity of nature and human being.

Key words: satire, humour, humour works, national style of humour, cheerfulness of the works, patriotism.

Постановка проблеми. Популярність Остапа Вишні в народі неймовірна. Остап Вишня – один із зачинателів і найкращих представників української сатирико-гумористичної літератури. Народна любов до письменника була безмежна. І хоч би як ми сьогодні хвалилися розмаїтістю нових стилів і особистих творчих манер, хоч би як закликали молодих до творення “інтелектуального”, тобто новітнього гумору, проте від часів Остапа Вишні й до нині ми не бачили повторення кимось такого тріумфального сходження на літературні вершини. Поки що не видно гумориста, який би так само повів за собою мільйонні маси читати нову українську літературу.

Творчість Остапа Вишні живе активним життям у народі. І доки це триватиме, доти будуть безплідними балачки про те, сучасний чи не сучасний гумор Остапа Вишні, по-старому чи по-новому писав би він, якби творив сьогодні.

Художня література посідає особливе місце у процесі виховання всебічно розвинених людей, і тут важливі всі фактори впливу. Ми підкреслюємо цю функцію нашої літератури – не лише відображати життя, а змінювати його й насамперед людину. Усмішки Остапа Вишні прорвали запону літературної одноденщини і стали мистецькою цінністю на довгі часи. Гумор завжди був і є справою злободенною й конкретною. Навіть коли йдеться про сиву давнину, ми в гуморі шукаємо риси сучасного, а в сучасному житті знаходимо те, що в ньому й досі залишилося від старого.

Аналіз останніх досліджень. Окремі аспекти досліджуваної проблеми вже перебували в колі наукових інтересів видатних українських учених.

Значення гумористичних та сатиричних творів для формування особистості молодого покоління розглядали у своїх дослідженнях Г. Аркушин [1], А. Журавський [2], І. Зуб [3], О. Кошарна [5], В. Поліщук [7], Б. Пришва [8], Ю. Цеков [9] та інші. Так, у їх роботах використання сатиричних прийомів при вивченні художнього твору пов'язується з формуванням в учнів інтересу до літератури, активізацією навчального процесу, розвитком пізнавальних здібностей школярів тощо.

Література як вид мистецтва підсилює моральні переживання, вона є важливим фактором формування особистості учня. Але в існуючих дослідженнях недостатньо виявлені окремі форми й засоби

творення комічності на сучасному етапі.

Тому **мета роботи** полягає в теоретичному обґрунтуванні творчості Остапа Вишні в літературно-естетичному, психологічному та джерелознавчому аспектах.

Відомо, що кращі літературні твори українського гумориста і сатирика Остапа Вишні несуть у собі високий ідейний зміст, високе мистецтво, майстерність.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) проаналізувати особливості формування художніх образів – прототипів творчості Остапа Вишні; 2) виявити риси українського менталітету через комічні засоби усмішки; 3) висвітлити проблему життя народу, природи у творчості Остапа Вишні, що сприяє формуванню моральної культури учнів.

Гумор базується на порушенні норм у певних рамках. Життєві норми, вироблені народом, відбивають його самотність, його національну психіку. Порушення їх за певних обставин створює комічну контрастність. Поряд із комічним, спільним для всіх народів, є і таке, що може бути смішним для окремого або кількох народів. Крім того, комічне загальнолюдське може мати специфічно національну форму прояву.

Проте громадянські й естетичні позиції, на яких мала розвиватися сатира, уже в середині 20-х років треба було не лише декларувати й утверджувати, а й захищати від диктатури пролетаріату. Майстри сатири й гумору, як і об'єктивні поцінувачі художнього слова: В. Блакитний, С. Пилипенко, Остап Вишня, Юрій Вухналь, Кость Котко, В. Чечв'янський, С. Чмельов, Юх. Гедзь, В. Ярошенко, Л. Чернов, П. Нечай, О. Ковінька, М. Годованець обстоювали право цього жанру на життєдіяльність, правдивість та художність творів.

Останнім часом багато уваги приділяється такій темі, як гумор і сатира української літератури. У статті С. Кисельова «Сучасність гумору» виділяються основні завдання гумору як жанру літератури. Автор ставить риторичне питання: чи змінюється із часом почуття гумору і самий гумор? Якими рисами визначається сучасність гумору? Як наголошує автор, досі в літературі ми стрічаємося з самоіронією від слабкості. Людина не може здійснити того, на що намірилася, не може перемогти своїх вад, і їй тільки й залишається кепкувати з себе самої. В українській літературі це та дотепність, про яку літературознавці говорять, що вона виникає за тих випадків, коли соціальні явища в цілому позитивні, прогресивні, хоч мають і деякі вади, залишки минулого. На думку автора, гумор цей ніби очищує позитивні явища від усього намуленого, допомагаючи їм повніше розкритися, стати зрозумілишими [4].

Життєвий і творчий шлях Остапа Вишні досліджував Ю. Цеков. Його монографія «Остап Вишня: до 100-річчя від дня народження» розкриває сповнений драматизму життєвий шлях видатного українського гумориста й сатирика, аналізує ідейно-тематичне

багатство, новаторський характер його творчості, оригінальну поетику геніального сміхотворця. Як зазначає Ю. Цеков, Остап Вишня був українським народним гумористом у повному розумінні цього слова: і темами, і сюжетами, і образами, і засобами комізму – у цьому причина його прижиттєвої популярності й посмертної невмирущості [9]. Письменник завжди жив радіщами і бідами свого народу, вслухався в тривожне биття його неспокоїного серця.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Найбільш поширеною точкою зору серед дослідників на природу комічного є погляд, який засновується на естетичному узагальненні протиріч соціальної дійсності. Комічне охоплює найширший спектр людських дій, властивостей, якостей тощо, які можна розподілити на комічне, що виражається в діяльності людини. У якості одиниці для аналізу сутності комічного найбільш плідним є вибір саме «комічної ситуації», такої, яка б мала всі констатуючі ознаки комічного в цілому, тоді як інші різновиди комічного акцентують якісь його окремі сторони.

Гумор Остапа Вишні такий же незвичайний, як і люди, для яких він писав. Є у гумориста низка фейлетонів, що в них він викриває ворогів людства, різних за національністю, але манера зображення цих типів у стилі вбивчого народного сміху, безперечно, українська. У фейлетоні «Точна адреса» письменник глузує з американської «експедиції», що ніби розшукувала Ноїв ковчег у Туреччині, а насправді (оскільки гора Арарат, на якій, за легендою, спинився ковчег, знаходиться на кордоні СРСР) мала на меті шпигунські цілі. Остап Вишня дає «точну адресу», де слід шукати:

«Керівникові «експедиції» Смітові слід вилізти на вершечок гори Арарат, стати лицем в напрямку Кавказького кряжу й одрахувати 723 метри у лівий бік.

Пройшовши ті 723 метри, він побачить величенький кущ бузини...

Як узяти від тої бузини трохи цабе, там буде невеличке провалля, а в тому проваллі на дні лежить кістяний ґудзик од Ноевих штанів.

Оце й є те саме місце, де зупинився Ноїв ковчег» [6, т. 4, с. 220].

У памфлеті криється гострий гумористичний підтекст. Описуючи екзотику якоїсь країни, Остап Вишня майстерно відтворює український гумористичний колорит, вживаючи в комічному плані слова рідної мови, що не властиві для країни, зображеної у творі.

Б. Пришва, дослідник словесного гумору, аналізуючи творчий доробок Остапа Вишні, звертає увагу на те, що в основі всіх мовних засобів творення гумору лежать контрасти, що виникають у свідомості мовців при порушенні мовної норми. На думку автора, новотвори Остапа Вишні – це слова, не властиві літературній мові, вони створюють комічний ефект тим, що незвично виражають поняття

[8, с.65].

Гумор ґрунтується на контрастах: говориться про позитив, а як виявляється далі, ідеться про негатив. Наприклад: «Намагаюсь думати про щось приємне. Що начальника нашого з роботи звільнили. Що сусід машину розбив». Допитливий читач одразу впізнає в цьому висловленні приписувану українцям рису ментальності, коли на запитання, чого б чоловік хотів, він відповідає: «Щоб у сусіда хата згоріла». Інші образи, що базуються на протиставленні, відвертіші: «І раб з головою академіка ще рабіший, ніж раб з головою свинопаса»; «не зачаровуйся, то не будеш розчаровуватися».

Особливої любові читача зажили «Мисливські усмішки» Остапа Вишні, єдиний у літературі випадок, коли значний за обсягом і художньою силою цикл творів гармонійно й сильно пронизаний життєрадісним гумором і почуттям патріотизму. Віриться, що навіть у затятого бюрократа, глухого, мов колода, до голосу рідної землі, «мисливські усмішки» розморозять хоч краєчок заледенілого міокарда, і хто знає, може, і в ньому забринить бодай одна іржава струна. Їхня невловима чарівність розлита невидимо по всій художній тканині, і приховує в собі незліченні багатства. Ці усмішки можуть збагатити знанням про природу, розкрити у звичайному кленовому листкові цілий світ з його радощами й трагізмом, виховати повагу до всього живого на землі, навчити широко й незрадливо любити свій рідний край з його зелом, птаством і звіриною. З його полями й лісами. З його людьми, добрими душею і чистими помислами. Ці усмішки здатні посіяти навіть у роботизованому мозку технократа хоча б невеликий сумнів у правильності його діянь, після яких на квітучій землі лишаються отруєні моря й розідраний озонний навколоземний щит. Саме у творах цього безсмертного циклу найповніше виявилася чиста, щедра і весела душа нашого сміхотворця. Устами Остапа Вишні український народ сказав своє нищівне слово тим, хто віками гнітив і мучив його. Він був плоть від плоті народу: кожен створений ним тип, сам стиль оповіді, прийоми комізму, якими він користувався, взявши їх з українського фольклору, підтверджують сказане.

Остап Вишня ніколи не страждав од комплексу неповноцінності, котрий, як смертоносний мікроб, уразив сотні тисяч наших слабкодушких земляків, коли чотириста літ українців примушували забути свою історію, рідну мову й традиції, а, розтоптавши вікові культурні цінності й позбавивши українське слово прав громадянства, принижували як націю, що не здатна творити ні власної історії, ні оригінальної культури. Письменник багато уваги приділяє національному питанню. Своє ставлення до російських шовіністів і українських націоналістів він висловив у блискучому памфлеті «Дещо з українознавства», де на одну дошку ганьби поставив і тих, і других. Його ж позиція була позицією патріота, котрому однаково не прийнятний ні байстрюцький національний нігілізм, ні самозакоханість бездумного «щирого»

українства. «Я вважаю за українця, – писав Остап Вишня, – не того, хто вміє добре співати «Реве та стогне...» та садити гопака, і не того, у кого прізвище на «ко», – а того, хто бажає добра українському народові, хто сприяє його матеріальному й духовному розвитку... Бо то й є справжні українці» («Думи мої, думи мої...») [6, т. 3, с. 154].

Тож Остап Вишня дивився на реальність завжди тверезо, і ця гострота самокритичності жила в ньому саме через велику любов до народу, гідність якого він завжди захищав як вірний лицар навіть коли й опинився сам на сам перед незчисленною ордою демагогів і лицемірів.

Отже, ведучи нещадну боротьбу проти міщанства, релігії, темноти, відсталості, гостро висміюючи хапуг, спекулянтів, п'яниць, бюрократів і ледарів, письменник утверджував високу загальнолюдську мораль, нове життя, високий ідеал людини.

Громадянська совість Остапа Вишні завжди стояла на чатах добра, справедливості й краси. Він був як оголений нерв трудового народу і на всі неподобства реагував гостро й негайно, як і належить істинному охоронцеві його інтересів. Письменник послідовно відстоював справедливість, стаючи на захист не тільки скривджених, про що свідчить, скажімо, фейлетон «Зойк на дорозі», де він викрив провінційних достойників, що збиткувалися над вдовою, а й захищав честь трудівника навіть від зверхнього погляду пихатого і самозакоханого бевзя («Про Юхима Кучу»). Бувало, навіть дрібний, на перший погляд, факт ставав приводом для написання надзвичайно важливого з політичного чи морального боку твору. Усмішки Остапа Вишні прорвали запону літературної одноденщини і стали мистецькою цінністю на довгі часи.

Основний інструментарій сміху Остапа Вишні – це комізм ситуацій, характерів, соціальної розстановки сил. Високо цінуючи влучний дотеп, кмітливе слово, Остап Вишня надавав великої ваги й жанровим сценкам, «моментальним» епізодам, що вимальовувались у діалогах та полілогах його персонажів.

Висновок. Отже, сам письменник засвідчив, що витoki його сатири і гумору – у невичерпній гумористичній творчості українського народу і в глибоких надрах традицій українського фольклору.

Визначальні особливості гумору Остапа Вишні – багатство відтінків і барв комічного, по-народному соковита мова, своєрідно діалогізований виклад дії, мудрий, іронічно-усміхнений погляд оповідача на порушені проблеми. Дотепні й художньо неповторні діалоги – один із основних засобів характеристики й оцінки персонажів. Діалогам притаманні неоднозначність, життєво-змістова наповненість, колоритність; у них – і безпосередня інформація про людину, обставини дії, комічна ситуація, й авторська оцінка зображуваного.

Духовно і морально багата людина та, яка уособлює в собі як національні, так і загальнолюдські моральні цінності. Саме через твори української літератури, зокрема гумориста Остапа Вишні, молодь прилучається до вивчення історії свого народу, української мови,

народного мистецтва, що є важливим чинником виховання українського менталітету, культури поведінки, естетичних поглядів, переконань, почуттів. У його творах життєтворчий зміст, близькість зображуваного до народного ідеалу.

Моральний аспект переорієнтації громадянської свідомості на проблеми моралі стає нині надзвичайно важливим через використання художньої літератури, зокрема сатири та гумору. Комізм ситуації розвивається в часовому проміжку між вираженням внутрішнього протиріччя зовні, що одночасно тягне за собою знищення об'єктивної видимості.

Тому, коли мова йде про національне виховання, не можна не згадати творчості Остапа Вишні.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у поглибленому вивченні низки актуальних питань:

1. Екологічна проблема доквілля на сучасному етапі.

Нині, коли людство стоїть на грані екологічної катастрофи, з особливою силою відчуваєш велику прозорливість Остапа Вишні, який шість десятиліть тому почав боротьбу з губителями природи, учив її любити й оберігати. «Мисливські усмішки» й сьогодні сприймаються не тільки як шедевр світової гумористики, а й як азбука святого почуття патріотизму, школа любові до рідного краю.

2. Підняття статусу загальної культури українців у всіх сферах життя, зокрема, освіта, торгівля, влада.

Своїми усмішками він стверджує, що гумор потрібний передусім для того, щоб людство весело прощалось із своїм минулим. Переважна більшість творів сатирика і гумориста є і буде надійною зброєю нашого народу в боротьбі за світле майбутнє. У боротьбі з інерцією думки та дій звичайні гасла й просвітницькі заходи не завжди давали і дають належний ефект. Для цього потрібна була переконлива дискредитація старого. І Остап Вишня зрозумів, що в такій ситуації незамінним засобом може стати сміх. Остап Вишня завжди нещадний і непримиренний, коли пише про порушників наших порядків, наших законів, нашої етики.

Література

1. Аркушин Г. Л. Уживання мисливської лексики в переносному значенні. *Українська мова і література в школі*. 2000. № 12. С. 63–67.

2. Журавський А. Ніколи не сміявся без любові: Сторінки життя і творчості Остапа Вишні. Київ: Либідь, 2003. 199 с.

3. Зуб І. В. Остап Вишня: Літературний портрет. Київ: Дніпро. 1999. 196 с.

4. Кисельов С. Сучасність гумору (полемічні нотатки). *Українська мова і література в школі*. 2001. № 1. С. 30–34.

5. Кошарна О. Е. Ніколи не сміявся без любові. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 1. С. 22–31.

6. Остап Вишня. Твори: в 7 т. Київ: Дніпро, 1984.

7. Поліщук В. Т. В ім'я добра – супроти зла. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 7. С. 32–38.

8. Пришва Б. Г. Засоби гумору у творах Остапа Вишні. Київ: Либідь, 2007.

9. Цекон Ю. І. Остап Вишня: До 100-річчя від дня народження. Київ: Т-во «Знання» УРСР, 1989. 48 с.

Ткаченко К.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

Горбунова В.

– учитель зарубіжної літератури вищої категорії Слов'янської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 10

УДК 821.161.1-2.09

СПЕЦИФІКА ПІДТЕКСТУ В ДРАМАТУРГІЇ А. П. ЧЕХОВА

У статті запропоновано розуміння підтексту як коментар, необхідний для правильного сприйняття п'єси. Поняття "підтекст" було введено К.С. Станіславським, для якого воно - психологічний інструмент, що інформує глядача про внутрішній стан персонажу.

Ключові слова: драматургія, підтекст, п'єса, сюжетна лінія.

Ткаченко К.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

Горбунова В.

– учитель русского языка и зарубежной литературы высшей категории Славянской общеобразовательной школы I–III ступеней № 10

СПЕЦИФИКА ПОДТЕКСТА В ДРАМАТУРГИИ А. П. ЧЕХОВА

В статье предложено понимание подтекста как комментарий, необходимый для правильного восприятия пьесы. Понятие "подтекст" было введено Л. С. Станиславским, для которого оно – психологический инструмент, информирующий зрителя о внутреннем состоянии персонажа.

Ключевые слова: драматургия, подтекст, пьеса, сюжетная линия.

Tkachenko K.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Russian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

Gorbunova V.

– World Literature Teacher of the Highest Qualifying Category, Comprehensive School 10, Sloviansk

PECULIARITY OF SUBTEXT IN A. CHEKHOV'S DRAMA

The article offers an understanding of the subtext as a commentary is necessary for the correct perception of the play. The concept of "subtext" was introduced by L.S. Stanislavsky, for whom it is a psychological tool, informs the viewer about the internal state of the character.

Key words: dramaturgy, subtext, play, storyline.

Постановка проблеми. Поняття підтексту є дуже актуальним в світовій драматургії. Підтекст – явище парадигматики тексту. В основі його розпізнавання лежить здатність людини до паралельного сприйняття двох, дистанційованих один від одного, але семантично